

АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ

Ефрем Каранфилов

След първите си разкази, печатани във в. „Струя“ и „Труд“ през периода 1933—1935 г., Андрей Гуляшки публикува няколко по-значителни белетристични творби: романите „Дон Кихот от Силвеция“, „Смъртна присъда“ и скиците „Жени“. Тези произведения са без особена художествена стойност. Те са младежки опити. Авторът е все още млад човек — току-що е прехвърлил 25 години, възраст, твърде ранна за белетриста. Обикновено на такава възраст литературните влияния са най-силни. Те трудно могат да се преодолеят. Непосредствените жизнени наблюдения, впечатления, целият оня огромен жизнен материал, който е нужен на белетриста, за да изгражда своите творби, не е събран. Оригиналноста на художника зависи почти винаги от дълбочината, с която прониква погледът му в действителността. Ранните белетристични произведения в повечето случаи са или автобиографични на интимна тематика, или пък в една или друга степен подражателни. Изключенията като „Буденброкови“ на Томас Ман са малко.

И все пак първите произведения на един белетрист, въпреки тежките пластове литературни надслойки, дават възможност да се разкрият някои основни черти в творческия му облик, да се зърнат началата на някои от насоките, в които ще се развива неговото бъдещо творчество.

Двата малки романа „Дон Кихот от Силвеция“ и „Смъртна присъда“ в същината си са насочени срещу тогавашната буржоазна действителност. Това са творби, в които младият човек се е опитал да въплъти своя протест срещу живота на висшето общество, на така наречения „хайлайф“, да го осмее и да изрази вярата си в идването на един нов обществен ред. И това е напълно естествено за младия ремсист.

Но в тези творби ще открием подозрителна добросъвестност при описанието на хайлайфните дами, нескъпа лекота при изграждане на редица герои, обикновено откъснати от социалната среда, език на пръв поглед гладък, но в същината си твърде еднообразен. Явно, че авторът е творил под влияние на модната тогава у нас буржоазна, предимно френска литература, че е създавал ранните си произведения без достатъчен жизнен материал и професионален опит. Леката красивост на описанията, импресионистичната живост на сцените говорят за литературни влияния, а не за непосредствени жизнени впечатления, не за творческа борба с жизнения материал и неговото художествено овладяване.

Но ако се взрем по-внимателно в двата първи романа на Гуляшки, ще открием още тук началото на някои от основните насоки в творческото му развитие като белетрист.

Нека се спрем на главните герои: на наивния социалдемократически вожд Хораций от „Дон Кихот от Силвеция“ и на наивния революционер и художник Павел Стрезов от „Смъртна присъда“. И двамата са мечтатели, които трудно се съобразяват с изискванията на една твърде сложна, груба действителност. И двамата са неудачници в любовта си, в целия си живот. В същината на Павел Стрезов, пък и на Хораций има нещо романтично, някакъв полет, стремеж към един все още неясен идеал. Това са хора повече чувстващи, отколкото мислещи, повече импулсивни, отколкото методични. Авторът е посочил тъкмо тази тяхна особеност като причина за личната им трагедия, но явно, че той им симпатизира, явно, че той намира нещо привлекателно в характерите им. Те са близки на неговия творчески натуралист.

Още тук в тези най-ранни творби на младия белетрист се появява идеята за човешкото щастие, за мечтата и идеала, все още твърде неясни, но достатъчни, за да дадат поетическа приповдигнатост на сполучливите места в романите.

Впоследствие с тази идея ще се срещнем в творби като „Любов“, „Скъпоценен камък“, „Приключенията на Авакум Захов“. Ту като крилете на Икар, ту като изумрудена плоча, ту като златното руно идеята за щастието ще изпълва с романтичния си повей най-значителните произведения на Гуляшки. Частица от душевността на Павел Стрезов ще доловим не само у Исая Дамов, но и у Авакум Захов.

На пръв поглед твърде безпокоен, твърде неустойчив, лесно податлив на влияния в дълбоката си същност, Гуляшки е сред най-последователните в своето развитие наши белетристи. Ако проследим внимателно досегашното му творчество, ще открием две основни линии: едната започва от „Дон Кихот от Силвеция“ и „Смъртна присъда“, минава през „Любов“ и намира логическия си завършек в „Златното руно“. Другата започва от „МТ станция“ и се осъществява в трилогията за живота на село Ведрово. Но, разбира се, това разделение е твърде условно. В най-значителния си досега роман „Ведрово“ Гуляшки сполучливо събра тези две основни линии на своя вече не къс белетристичен път.

В ранните творби на писателя откриваме и друга съществена особеност: любов към жива, често ефективна интрига, която понякога става самоцелна, покорява героите на своето развитие, но в повечето случаи е свързана и произлиза от логиката в развитието на характерите.

Тази интрига в първите романи на Гуляшки е изтеглена напред, тя потиска героите, но прави творбите увлекателни и интересни. В „МТ станция“ и „Село Ведрово“ тя неочаквано ще се изгуби, за да се появи отново в „Скъпоценен камък“ и да се разкрие с пълната си сила в повестите за Авакум Захов.

Тя е белег за живо, комбинативно и в добрите случаи твърде дисциплинирано въображение.

Непосредствено след Девети септември писателят публикува още няколко белетристични и драматични творби, които нямат особено значение за творческото му развитие.

Като очеркист на в. „Работническо дело“ през 1949 г. Андрей Гуляшки е изпратен в Добруджа. Това са онези исторически дни, когато се преодоляват първите сериозни пречки по кооперирането, когато основателите на първите кооперативни стопанства подеха тежки боеве с бившите хора, с все още жизненото и силно старо в душата на селяните и когато печелеха първите големи победи. Откъснат от работния си кабинет, писателят се озовава в самия център на класовата битка. За пръв път той ще се сблъска с нашите селяни, с тяхната дълбока и разнообразна душевност.

Това е интересен процес. Трябва да подчертая, че дотогава Гуляшки е живял предимно в града. Той по начало е градски писател. Не е имал възможност да опознае отблизо селския живот, да почувствува неговата атмосфера, да го превърне в сърцевина, около която ще се групира цялото му творчество. Обикновено в юношеските и младежки години писателят създава своето емоционално ядро, онази „планета“, както се изразява Мориак, около която ще гравитират най-хубавите му произведения. За Гуляшки селото в никакъв случай не е такава „планета“. За пръв път той истински се среща с нашето село през тази историческа 1949 година и то в Добруджа.

Какво произведение ще създаде писателят? Несъмнено реалистична творба и то епическа, където той непрекъснато ще се бори със себе си, ще се стреми да потиска онази вътрешна развълнуваност, с която се срещнахме в „Смъртна присъда“. Тук пряката и конкретна цел ще замести мечтата, идеалът ще бъде скрит зад директивите, които идваха от различните степени на култа. А, от друга страна, животът непринудено и непосредствено ще нахлува в творбата, ще я изпълва с грубо то си дихание, ще ѝ дава кръв и сили.

В центъра на романа „МТ станция“ стои едно значително събитие: построяването на машиннотракторната станция в село Ведрово. При построяването на станцията първите нейни пионери се изправят пред големи трудности. Те трябва да се борят с тях, да ги преодоляват. В тази борба характерите им се изменят. Те постепенно закрепват. Изменя се и цялостният живот в село Ведрово. Нанася се сериозен удар върху класовите врагове, стопанството укрепва.

Във фабулата на романа няма нищо необикновено, изненадващо. Всичко е просто, естествено, делнично. В бягството от ефекта, в стремежа да се открива необикновеното в обикновеното, драмата да се търси не във външното сблъскване на събитията, а в сблъскването на характерите ясно личи, че Гуляшки е поел по пътя на един твърде трезв реализъм.

Централен герой на романа е началникът на станцията агрономът Евстати. Той всъщност е и движещата сила в развитието на действието. Гуляшки е намислил да изгради образ на комунист-ръководител от помладото поколение, възмъжал сред трудностите на строителството. Но докато в първата част на романа Евстати е борец и воин, във втората се превръща във възпитател и организатор. Писателят е искал да разкрие качествата на ръководителя-комунист, който и при най-тежките условия съумява непрестанно да преследва поставената цел. Но любовта на автора към героя го кара на места да идеализира качествата му, да го превръща във вездесъщ и затова Евстати измества партийната организация, колектива на станцията, ръководството на стопанството. Изобщо при изграждането на положителните си герои авторът плаща известна дан на култа към личността, както и повечето от авторите, които създадоха произведения

на съвременна тематика в началото на 50-те години. Но дори и в този, в известна степен култовски образ, се чувства вътрешното съпротивление на автора, борбата му с предварителната схема за характера. И тези страници са най-добри.

Новите положителни герои в творчеството на Гуляшки са изградени просто, без романтични украшения и без излишно усложнение на характерите.

Затова пък истинска сполука за писателя са неговите отрицателни герои и по-специално добруджанските чифликчи. Рядко в нашата литература са изобразявани така колоритно образите на тези едри добруджански чокои, свикнали да владеят, да заповядват, а при новата обстановка принудени да прикриват вълчите си нрави.

Романът „МТ станция“ е решителна крачка в развитието на Гуляшки. Това е реалистично произведение, изживяванията на героите са развърнати в широки жизнени отношения и писателят се стреми да намери напрегнатия емоционален нерв на тези отношения, където са разкрити правдиви и задълбочени конфликти.

Но все пак необходимо е да излезеш от първата творческа треска, да овладееш своите първи идеи, да почувствуваш сюжета си като нещо цяло, единно. Тогава само се представят вариациите на обратите, изенадите на израза, икономията на думи, способност за усъвършенстване на творбата. Това ще го почувствуваме в новата книга на писателя. След като създава романа „МТ станция“, след като намира под краката си здравата добруджанска пръст, Гуляшки се зае да напише ново произведение. В това произведение той искаше да разкаже за новите победи на стопанството, за още незаглъхналата борба между стария и новия живот. Но докато в „МТ станция“ конфликтът е подирен предимно във външното съблъскване между носителите на новия живот и реакционерите, в „Село Ведрово“ конфликтът има повече вътрешен аспект: писателят разкрива противоречивите мотиви, които се борят в съзнанието, във волята на отделните хора и онова ново, обективно значимо, което носи със себе си развиващият се живот. И затова тук фабулата, също обикновена, е построена върху изпълнението на държавните доставки. С оглед на този конфликт писателят е разделил героите си на две основни групи: от едната страна са тези, които поради редица предимно субективни причини са против изпълнението на доставките и от другата страна — носителите на новото съзнание, които енергично се борят с трудностите и ги преодоляват. Но и едните, и другите трябва да преодоляват своите вътрешни колебания и съмнения.

Докато в „МТ станция“ героите бяха по-опростени, във втория добруджански роман на писателя те са вече със сложна психика, с противоречиви страсти, интересни и като замисъл, и като изпълнение. Такива са например бай Минчо, Кабзата, Алекси, Харалан и др. Колко различни са те един от друг и все пак колко общо имат в основата на своите характери! Писателят вижда своите герои в естествената им среда, надничва в бита им, в интимния им живот. И затова те са свързани с Добруджа, те са истински добруджанци.

„Село Ведрово“, особено във второто му издание, е по-зряло произведение. Разгърнати са по-широки картини на действителността, погледът на автора е проникнал дълбоко, наситил е произведението с повече багри. Той рисува картините с широта, със сигурни движения на една пластична четка. Впечатленията, импресионистичният рисунък са се изгубили.

Винаги истинската среща с живота, с една нова и напрегната действителност оказва решително въздействие в творческото развитие и изластване на истинския писател. За Гуляшки срещата с добруджанския живог изигра същата роля, каквато изигра срещата с Отечествената война за Павел Вежинов.

*

Романът „Любов“ е всъщност връщане към старата градска тематика, към младостта и към първите творби. В този роман авторът си поставя за задача да разреши философски проблем: „осъществяването проблема за красивото в един определен идеал“ — както самият той заявява в една своя статия, печатана в списание „Литературна мисъл“.

Ние знаем, че още в първите си произведения писателят се стремеше към разрешаването на нравствено-етически задачи. Естествено в тези ранни творби той не съумя да възплъти в художествено убедителни образи своите идеи. Защото за разкриването на философски проблеми с помощта на художественото слово се изисква творческа мощ и пълно владение на белетристичната техника. Художествени произведения с предварително очертани философски контури всеки момент могат да се превърнат в схема, а героите — в сухи образи, не личности, а образи-идеи.

В романа „Любов“ писателят разказва за антифашистката борба, които води нашият народ през годините на Втората световна война. Но чрез обществените стълкновения той се стреми да разкрива движещите сили на епохата, нейния героизъм и в този героизъм той дири възплъщението на своя естетически идеал за щастието.

Героите на романа „Любов“ в голямата си част са ученици и младежи. Това са нови образи както в творчеството на писателя, така и в нашата литература. Ученици — участници в съпротивата, ученици — борци за човешко щастие, не само идеалисти и мечтатели, но и енергични труженици за осъществяването на своите мечти — ето благородните герои на Гуляшки. Най-важното за тези герои е, че те са носители на известна жизнена философия, известен естетически идеал. С мислите, с чувствата си, с цялата си духовна същност те изразяват основната авторова концепция. И положителните и отрицателните герои по своему се стремят да разкрият идеята на произведението. Това безспорно е достойнство — но тук се крият и известни опасности: понякога предварителната идея за образа, за неговата философска мотивировка ограничава автора в разкриване на характерологичната същност на героя при индивидуализацията му и се получава противоречие между авторовата идея и живия човешки характер.

Ако проследим начина за изграждане на характерите, ще видим, че за пръв път в това свое произведение писателят се е помъчил да създаде не само задълбочени и противоречиви характери като замисъл, но и да проникне в сложната променчивост на психологическите изживявания. В това отношение особено интересни са някои от отрицателните герои и по-специално Динков, най-голямата сполука на писателя. Динков е едно от онези наши селянчета, бедни, но амбициозни, които упорито се стремят към успех в обществото, но които механизъм на буржоазния живот убива, смачква, изхвърля зад борда. С тънък психологически анализ, с лека меланхолия, която говори за обич, писателят е създал този образ, който живее не само сетивно-зрително в нашето съзнание, но и със своето непосредствено емоционално въздействие.

Ние няма да се спираме на останалите отрицателни герои, особено на колебаещите се интелектуалци като професор Боян Златев, Александър и др., които показват ясно подчертания стремеж у Гуляшки да избягва ординерната типичност и да търси сложни човешки характери и изживявания.

Същото нещо може да се каже и за някои от положителните герои, особено за Евлоги, който е централна фигура в развитието на действието. Евлоги няма прямия, силен и монолитен характер на професионалния революционер, огрян от една неизменна вяра. Напротив, той върви по твърде кривуличест житейски път. Той не е работник, а интелегент, колеблив е, способен е дори за заблуди. Но именно той е носител на основната авторова идея — борбата за човешкото щастие.

Евлоги е замислен като мечтател, който постепенно се превръща в енергичен, делови човек, от Павел Стрезов в Евстати. Авторът е проследил родословието на своя герой, характерите на родителите му, влиянията, които изживява, за да разкрие основните насоки в развитието на неговата душевност.

Като замисъл образът е сложен и общо правдив. Не всякога обаче той е верен на себе си. Причината за това е предварителната авторова идея, която не го оставя свободно да се развива и любовта на автора към героя си, която често го принуждава да идеализира мислите и действията му. Същата слабост се забелязва и в някои други положителни герои. Това личи у централния женски образ Лиляна, която прилича на Людмила. Чрез него и в него авторът не е показал нещо ново. Селянката от село Ведрово, която се бори за преуспяването на стопанството и трагично любима амбициозния техник Алексис, много прилича на Лиляна — ученичка-ремесница, която жертвува любовта си заради големите задачи на епохата.

Проблемът за човешкото щастие, който лежи в основата на романа „Любов“, е разработен от писателя и в една малка повест, предназначена за юноши — „Скъпоценен камък“. И тук героите са носители както на характерологическите си особености, така и на известни етически принципи. Група млади хора търсят „скъпоценния камък“, търсят редки изумруди, тези красиви минерали, от които „никоя вещ по-зелено не зелене“, както казва Плиний Стари. След дълги приключения, схватки с враговете те достигат изумруда. Той се оказва обаче малка счупена плочица. Но не това е важното. По-съществен е стремежът, готовността да търсиш, да се бориш, да мечтаеш. Младите хора, герои на тази повест, всъщност намират изумруда, защото те са се научили да мечтаят и да търсят, да обичат другите, да бъдат всякога готови да се жертвуват.

Както с романа „Любов“, така и с повестта „Скъпоценният камък“ Гуляшки се стреми да излезе от традиционната постройка на белетристичното произведение, посредством характерите да разкрие една предварително поставена идея, да насити прозата си с лиризъм и поезия.

*

Следващият роман на Гуляшки е „Златното руно“. По своите не само чисто естетически задачи, но и по нравствените проблеми, които разглежда, по философските си търсения този роман е също логическо продължение на „Любов“. Но, от друга страна, героите на романа, мястото, където се развиват главните събития, тематиката го разкриват като продължение на селските романи на писателя.

И действително, ако в „МТ станция“ Гуляшки разказва за борбата с класовия враг на село и за неговото разгромяване, ако в „Село Ведрово“ рисува борбите със старото, с отживелиците в съзнанието на някои селяни, то в „Златното руно“ той се стреми да постави въпроса за смисъла на радостта в живота, за стремежа към човешкото щастие в нашата социалистическа действителност. Проблемът за индивидуалното щастие в колективното социалистическо общество, ето един интересен и труден въпрос за разрешаване от белетриста.

Не само задачата, не само композицията, но и героите правят това произведение на Гуляшки твърде оригинално. Чрез характера на своя главен герой Исай Дамов, чрез проследяването на неговото постепенно развитие, писателят разкрива както идеята за нравствеността, така и съществени особености на нашата социалистическа действителност. Белетристът е подирил причините за създаването на този оригинален характер. Той е показал от къде извира неговата нравствена сила, която го прави, въпреки външната му противоречивост един твърде последователен и с високи морални устои човек. Този характер е в същината на романа, изпълва цялата творба с душевността си и заслужава да се спрем по-подробно на него.

На пръв поглед има нещо противоречиво в характера на Исай Дамов. Сякаш писателят се е стремил да го отрупа с противоречиви качества, които не е съумял да слее и оживи в образа на живия човек. Какъв е Исай Дамов? Дали той е психически обременен със съзнанието, че е син на омразния му чорбаджия Тома Елефтеров и това съзнание го превръща в някакъв странен чудак? Или пък противоречивите наследствени качества, идващи по линията на бащата и майката, не могат да се слее и обединят в стройно единство? Или може би най-после възпитанието от поп Анастаси, от богатите настойници във Варна са оставили завинаги своя отпечатък върху него? Дори в самото му име има нещо противоречиво: Исай — това е странно библейско име, което винаги ни напомня за Тома Елефтеров и поп Анастаси. Второто му име пък говори за загиналия революционер, този, който трябваше да бъде негов баща и едничката любов на нещастната му майка. И още по-тънки противоречия от чисто характерологично естество: Исай е наивен, добродушен и същевременно ироничен. Той е безсребърник, никога не се грижи за себе си и същевременно страстно обича удобствата. Той проявява нехайство към парите, а обича финансовите сделки, търговията.

И все пак този така разпръснат и противоречив характер има един център, около който се групират и оживяват всички негови качества. Това е неуморимият му стремеж към човешкото щастие, непресъхващата готовност да се бори и да се жертвува за това щастие. Исай Дамов в същността си е дълбоко противоположен на еснафщината. Той е един мечтател. Само когато се разглежда като мечтател, ще може да се разбере сложността и противоречивостта на неговия характер.

Предвестник за раждането на Исай несъмнено е Евлоги. Те са от един корен и си приличат. Но Исай Дамов е по-сложен, по-дълбоко замислен. Той живее и действа в друга действителност: след Девети септември. И тук е интересната страна на въпроса: преди Девети септември бе лесно да се мечтае. Тогава идеалите летяха напред в бъдещето. След Девети големите идеали и мечти бяха осъществени. Трябваше да се строи, всяка минута да се пести — не оставаше време за мечтания. И все пак, от една страна, непрекъснато се появяваха нови мечти, които лесно се превръщаха

в цели, планове, а от друга, ясно се открояваше несъответствието между действителността и идеала. Проблемът за личното щастие изпъкваше наред с проблема за общото, за колективното щастие. Налагаше се една нова преоценка на моралните ценности с оглед на нашата социалистическа действителност.

Сложната противоречива личност Исай Дамов, син на чифликчия и ратайкия, възпитан от поп, но станал революционер, мечтае за бъдещото социалистическо щастие, но е принуден да воюва с различни форми на старата еснафщина. И преди всичко ще воюва със себе си — с ленивата, лукава лефтеровска кръв, която свети в зелените му очи и се опитва да загасва пламъка на мечтите му — със студентите стълбици от цифри, блясъка на златното руно — с блясъка на златните лири.

Дали може и дали трябва да съществува такъв герой в една социалистическа действителност? И какви са враговете, с които се бори Исай Дамов — вятърни мелници или реални врагове на човешкото щастие. Неговите истински врагове са несъмнено класовите. С тях Исай воюва храбро и умно. Но той се среща и с други: такива хора, които са на един фронт с него, но благодарение на редица субективни качества обективно са вредни за делото, на което служат, за щастieto на хората. Авторът е изградил цяла система от образи на еснафи, догматици, фанатици, сухи души, с които трябва да се срещне и да се пребори неговият любим герой. Малката душа на педанта никога не може да разбере пътищата на твореца. Тя не може да проумее защо той пренебрегва установеното, изпитаното, когато тъкмо в това е силата на педанта. Той инстинктивно мрази широкия, неспокоен човек. Свободният размах, полетът, свежестта на новото нему са далечни, мъгляви, ненужни. Цялата му сила се крие в онова, което крепко знае — в догмите. В сблъскванията с такива хора се разкриват най-съществените черти от характера на Исай.

При разкриване сложността в изживяванията на Исай, при конкретния психологически анализ, при задълбочаването на този анализ Гуляшки допуска известна самоцелност. Но не това е същественото. Исай Дамов е най-своеобразният и сложен сред редицата търсачи на щастieto в творчеството на Гуляшки. Той разкрива както значителността на задачите, които си поставя писателят, така и неговите възможности за изграждане на сложни и интересни човешки характери.

С романа си „Златното руно“ Андрей Гуляшки завършва своята трилогия за селския живот в Добруджа. Всеки един от тези романи показва колко много търси този наш белетрист било в композицията на творбите си, било в характерите или в стилните изразни средства.

*

С упорит стремеж за непрекъснато подобряване на онова, което е създал, Андрей Гуляшки преработи трите си добруджански романи и ги събра в нова книга — романът „Ведрово“. Този роман не е механически сбор от старите, а ново произведение за нашето социалистическо село.

Много интересно е с оглед творческия процес на писателя развитието на неговия стил и цялостния облик на творческата му индивидуалност — да се проследят системно всички поправки, които е направил той на старите си романи и как ги е сглобил, за да се получи новата творба. Писателят е използвал общо около една трета от стария материал — по този начин се е получил сбит и добре организиран роман.

Ние нямаме възможност да проследим цялостната работа на белетриста над новото произведение, детайлно да изследваме преработката на романите. Трябва да подчертаем, че основното в стария материал е изпълнено. Почти всички съществени положения и повечето от познатите ни герои се явяват и във „Ведрово“. Но тук всичко е организирано и целенасочено с оглед основния замисъл на автора. Обаче има още нещо: както подчертахме, в развитието на Гуляшки се забелязват две основни линии. Посредством романа „Ведрово“ тези две линии се събират в едно произведение. Тук е разкрит не само новият живот, не само борбата на новото със старото в съзнанието на отделния човек, но и вечната идея за диренето на щастието, идея, залегнала още от най-дълбоката древност в редица произведения на световната литература.

Много от силните, сами по себе си интересни сцени в старите романи са отпаднали. Много колоритни подробности безжалостно са отхвърлени от автора. Някои герои са изчезнали. Някои от допуснатите слабости в романите, на които вече се спряхме, тук са преодоляни. Евстати например не е така всемоуштен. Ярко е подчертано значението на колектива и ръководещата роля на партията. Героят не е единствената движеща сила на повествованието. Образът е опростен, но е станал по-пълтен. Същото може да се каже и за много по-сложния образ на Людмила.

Най-съществени са обаче преработките на „Златното руно“. Този роман е най-много съкратен. Повествованието сега вече върви от името на автора, а не като лична изповед. По този начин композицията основно е променена. Преди разказът започваше, така да се каже, от своя край, сега всичко е по-опростено и естествено. Останало е много малко от дългата и по същество обяснителна биография на Исай. Редица случки, герои, събития, особено през детските и юношески години на Исай са отпаднали.

Романът „Ведрово“ на Андрей Гуляшки е неговото най-значително произведение. То бележи един от върховете в творческия му път.

*

Последното произведение на белетриста е „Приключенията на Авакум Захов“. Това са няколко повести, обединени около приключенията на един общ герой — Авакум Захов. Както виждаме, още една цялостна група творби в творчеството на писателя. Тук е нарисувана нова действителност — борбата на органите на контраразузнаването срещу тайните врагове, които империалистическите държави често изпращат в нашата родина. Повестите „Случаят в Момчилово“, „Приключение в полунощ“, „През една дъждовна есен“, „Спящата красавица“ са от жанра на така наречената приключенска белетристика. Те като че са адресирани повече към юношите. На пръв поглед тези творби са съвсем ново явление в творчеството на Гуляшки и дори те са ново явление в нашата литература предвид на това, че са сериозни художествени достижения, написани на приключенска тематика, жанр, който често се подценява.

Но и тези повести си имат свои предшественици в творчеството на писателя. Това е малката юношеска повест „Скъпоценен камък“, за която вече говорихме. Приключенските повести за Авакум Захов са логическо или по-соро емоционално продължение на тази творба. Дори и един от героите в „Скъпоценен камък“, ветеринарният лекар, участва и в новите повести на писателя.

И тук емоционалната атмосфера — това е жаждата за човешко щастие, разрешаването на един морално-етичен проблем, който лежи в основата на толкова книги на Гуляшки. И тук главният герой Авакум Захов не е от рода на спокойните строители, а от рода на мечтателите, на онези, които търсят, борят се, творят.

Авакум Захов — това е млад учен-археолог с всестранны интереси, който обича литературата и изкуствата. Той служи в контраразузнаването и е измежду най-способните борци срещу чуждия шпионаж, вредителите, диверсантите.

В английската литература в миналото, както е известно, беше създаден образът на Шерлок Холмс от Конан Дойл. Около героя си писателят групира цяла серия свои произведения. Шерлок Холмс също така е носител на редица много интересни качества, които го правят „голям детектив“ — ужас за престъпниците и същевременно жив цялостен характер.

Съзнателно и полемично Андрей Гуляшки също изгражда образ на разузнавач, отрупан с множество положителни качества. Като Шерлок Холмс и Авакум Захов е поклонник на опита, той внимателно, въз основа на най-точни и научни данни проследява една следа и с желязна логика построява своите хипотези, които винаги излизат верни.

Но докато Шерлок Холмс се бори срещу престъпниците за лично удоволствие като артист, то Авакум Захов служи на своя народ, на социалистическото бъдеще. Той е творец в своето дело. И още нещо: докато Шерлок Холмс е студен, методичен, безчувствен, Авакум Захов е романтичен, нежен човек, дори неудачник в чисто практическите си житейски интереси и в любовта си. Шерлок Холмс свири на цигулка и обича музиката, но като естет, за успокоение и съсредоточаване. Любовта на Авакум Захов към археологията разкрива неговата хармонична природа.

Всички останали герои в повестите служат, за да изяснят характера на Авакум, да го разкрият по-цялостно. И тук се появява неговият приятел, познатият ни ветеринарен лекар, също така непрактичен, романтичен, вечно неуспяващ в личния си живот. Авакум го обича. Двата характера се допълват. Какво странно приятелство между разузнавача-археолог и ветеринарния лекар-поет? В случая този лекар не е противопоставен на деловия енергичен герой както в „Скъпоценен камък“, но много дълбоко дублира в друга психологическа плоскост характера на главния герой.

Авакум Захов, смел борец срещу най-опасните врагове на народа, който си служи в своята борба с най-трезва и пресметлива логика, в дълбоката си същност е своеобразен мечтател, интересен и труден за изобразяване човешки характер. Именно той е една от главните причини за успеха на книгата.

Повестите, и по-специално първата биха могли да се критикуват за липсата на още по-широки картини от нашия живот. (Въпреки че полският писател Ивашкевич намира, че една от главните причини за успеха на книгата е в правдивото изобразяване на живота на нашия народ и на нашата природа.)

Последната книга на Гуляшки е интересно и своеобразно явление в неговото творческо развитие и в нашата съвременна белетристика.

*

Ако се опитаме да систематизираме някои от особеностите в белетристичното майсторство на Гуляшки, ще видим най-напред, че той не е белетрист от чист епически тип. У него субективното начало винаги намира

начин да се изяви. Дори и в добруджанските романи авторът не остава спокоен повествовател, а често наднича над рамената на героите си.

Тъкмо това субективно начало поражда вътрешното неспокойствие и развълнуваност, които са характерни за най-добрите места в повестите и романите на Гуляшки. Импресионизмът от ранните му творби се превръща в една дейна романтика и то не толкова с героичен, колкото с лиричен аспект, която е характерна за творби като „Златното руно“ или „Любов“. Тази лиричност понякога не позволява на автора да доведе психологическата мотивировка до своя логичен край или да надникне още по-дълбоко в душата на героя си. Защото Гуляшки не се стреми да нарисува цялостно и детайлно характера, а да го разкрие в основните насоки на неговото развитие.

Този белетрист не обича суровите целенасочени и еднолинейни характери. Дори Евстати, най-суровият, най-волевият от неговите герои накрая става нещастен. И то тъкмо в личния си живот. Ето че и тук в стоманата на волята се промъква лиризмът на скръбта.

В отрицателните му герои най-целенасоченият и суров беше Пантелей-Вълка, но нека си припомним за неговата смърт, за неговия погром. Писателят със затаено вълнение е нарисувал една от най-силните страници във „Ведрово“ — самообесването на ведровския първенец при изгрева на новия ден.

Активността на субективното начало при епическото повествование у Гуляшки, както и у Вежинов, начупва творбите им с лирически отклонения, разсъждения, изпълва героите им с вътрешно неспокойствие.

Обърнете внимание, че най-любимите герои на писателя това са несъмнено Исай Дамов и Авакум Захов. Тези герои са по-сложни, поетични, вътрешно развълнувани. И обратно, най-неприятните на писателя са схематичните, еднопланови, догматични характери. Къде са сполуките в отрицателните му герои — това са ведровските първенци и Динков от „Любов“, който е сред най-интересните отрицателни образи изобщо в съвременната ни белетристика. Те всички са с противоречив вътрешен живот и дори към някои от тях, като например към Динков, се чувства прикритата обич на автора.

И Исай и Авакум са романтични характери, но с един съвременен романтизъм, задълбочен и не еднопланов. Да не забравяме, че те и двамата тъгуват, че и двамата вътрешно са неудовлетворени.

Гуляшки е сред малцината съвременни белетристи, които се стремят да свързват творбите си с философски проблеми, с великите и вечни проблеми, които в съответната конкретно историческа окраса са били винаги център на литературата. Този стремеж е необходим и хубав. Защото една от значителните слабости на нашата литература винаги е била нейният страх от философията, от вечните проблеми за смъртта, смисъла на човешкия живот, човешкото щастие. У Гуляшки този стремеж за свързване с философията превръща някои от героите му в тезисни, изтрива ръбовете на характерите им, а други ги кара да вършат немотивирани действия и излишно усложнява вътрешния им живот. Но тъкмо този стремеж превръща сполучливите му герои в интересни индивидуалности, напълно извън ординерната типичност, често срещана в нашата белетристика.

Склонните към лиризъм и романтика творци не обичат да иронизират своите герои, дори и отрицателните. Те умеят повече да скърбят. У Гуляшки има повече болка, отколкото ирония, за разлика да кажем, от Павел Вежинов. Затова и положителните му герои на глед са повече чувстващи,

отколкото мислещи. Философските тези на автора се изразяват не само в мислите, а и във вълненията на героите и това е много хубаво. (Авакум Захов прекарва три-четвърти от времето си в разсъждения и не се изсушава.) У тях има повече топлота, отколкото суровост, повече нежност, отколкото екзалтация. Дори подтекстът, към който винаги се стреми авторът, се разкрива не толкова в сложността на символиката, колкото в общата емоционална атмосфера на творбата. Наивността винаги се нрави на мечтателите и дразни деловите хора. Обърнете внимание, че и Исай, и Авакум са наивни, що се отнася до личните им работи.

Нищо не обезличава човека повече от стремежа му да мисли само за себе си. А тъкмо това не вършат героите на Гуляшки. Те мислят само за другите. И това ги прави интересни личности, стопля тяхната вътрешна същност. Отгук се ражда и поетичната им готовност за саможертва.

Изобщо на тези герои трябва да гледаме като на мечтатели, устремени в поход към златното руно, които срещат по пътя си значителни пречки, но често предпочитат да ги прехвъркват, отколкото да ги отстраняват. Авакум Захов е методик, но неговата по-дълбока истинска същност, вторият план на характера е поетично-романтичният.

Андрей Гуляшки е сред неспокойните и търсещи наши белетристи. Той трудно се застоява в една тематика, в една белетристична форма. Той се стреми да следи и модерното съвременно състояние на белетристиката, да бъде в крак с всички достижения в тази област. Но ние можем да бъдем сигурни, че Гуляшки никога не би могъл да приеме антиемоционалността и антиромантиката.

Ако хвърлим поглед върху езика и стила на произведенията на Гуляшки, ще видим колко по-точен и енергичен става този език в неговите последни творби.

Повече от четиринадесет белетристични произведения отбелязват творческия път на Гуляшки. Онова, което безсъмнено е най-характерното за този писател, е стремежът му да излезе извън шаблонното, да разкрие по-дълбоката същност на действителността, да насити творбите си с етически проблеми. Цялото негово творчество е устремено към нашето социалистическо и комунистическо бъдеще.

Андрей Гуляшки е очертал вече своя собствена творческа физиономия със свой стил и личен почерк. Неговият творчески път не бележи единна права възходяща линия, а спиралите на търсенията. Това показва, че в белетриста гори онази творческа тревога, която неизменно води към успехи.